

ปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่อยู่ในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

Factors Influencing Sense of Place in Ubonratchathani Old Commercial District

ดนัย นิลสกุล* และ นพดล ตั้งสกุล**
Danai Nilsakul and Nopadon Thungsakul

บทคัดย่อ

แนวคิด “สำนึกในถิ่นที่” เป็นแนวคิดที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ของคนกับถิ่น ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าว มีความซับซ้อนและคลุมเครือ เป็นประเด็นที่นำมาอภิปรายกันมากกว่าทศวรรษ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวม หลักการและแนวคิดสำนึกในถิ่นที่ของนักวิชาการในหลายสาขา ทั้งจากเอกสาร หนังสือและงานวิจัย โดยจากการศึกษา แนวคิดดังกล่าวพบว่า “ถิ่น” และ “คน” คือองค์ประกอบหลักของสำนึกในถิ่นที่ สะท้อนถึงอัตลักษณ์ซึ่งกันและกัน นำไปสู่การดูแลรักษาคุณภาพของสภาพแวดล้อมและคนที่ดำรงอยู่ในถิ่น การรับรู้สำนึกสามารถเกิดขึ้นได้ตั้งแต่แรก เข้าไปสัมผัส จนถึงระดับของการที่คนรู้สึกหลอมรวมไปกับถิ่น อีกทั้งบทความนี้ได้แสดงการคาดการณ์ทางปัจจัย ที่ส่งผลต่อการเกิดสำนึกในถิ่นที่ของคนในและคนนอกกับพื้นที่ 4 แห่งในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี ซึ่งปัจจัย ที่เกิดขึ้นมีระยะเวลาของการอยู่ในพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญถึงการเชื่อมต่อกับถิ่น โดยคนในมีการดำรงอยู่แบบสถานการณ์ เชิงลึก สะสมซ่อนทับความรู้ ประสบการณ์กับกิจกรรมในพื้นที่ต่อเนื่องเป็นเวลานาน ในส่วนคนนอกที่อาจไม่เคย เข้ามาหรือเคยมาสัมพันธ์กับพื้นที่ในช่วงเวลาไม่นาน สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับถิ่นได้ด้วยปัจจัยทาง ประสบการณ์ ความทรงจำในอดีตทั้งทางตรงและทางอ้อมกับองค์ประกอบภายในถิ่น ซึ่งตัวแปรทางปัจจัยเหล่านี้ อาจทำให้เกิดสำนึกในถิ่นที่ได้ แต่ยังคงรู้สึกแปลกแยกหรือเหินห่างกับถิ่นซึ่งแตกต่างจากคนใน การนำไปใช้ตั้ง ข้อสังเกตนี้เพื่อเข้าใจหลักการและแนวคิดเบื้องต้น สามารถนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาเชิงลึกให้เกิดความเข้าใจ ปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ของคนกับถิ่นต่อไป

ABSTRACT

Sense of place is a concept used to describe the complexity and ambiguity in the relationship between people and place. It has been an issue that has been debated for more than a decade. This article is intended to explore the sense of place principles and theoretical framework from the review of publications and documentation including issues on sense of place and its meaning and role, perception of place and influenced factors. The study found that the relationship

* นักศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Email: danainil@hotmail.com

** อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
(บทความนี้เคยนำเสนอในที่ประชุมระดับชาติ โสมภูมิ ครั้งที่ 1 วันที่ 9-10 พฤศจิกายน 2556 ณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและ
นฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม)

between place and people can be developed and reflected at the different levels, ranking from the first time experience to engaging closely with place. Moreover, this paper suggests the keywords contributing to sense of place that can be further applied as a structure for an observation on sense of place in Ubonratchathani old commercial district which expressed towards physical characteristics among local people and groups of people. The findings can further be a guideline of study for an in-depth understanding of the phenomena of the place.

คำสำคัญ: ถิ่น แนวคิดสำนึกในถิ่นที่ ย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

Keywords: Place, Concept of Sense of Place, Ubonratchathani Old Commercial District

บทนำ

เมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมามีผลภายหลังเมื่อโลกเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) การพัฒนาในหลายมิติส่งผลต่อถิ่นในหลายๆ แห่งเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีการรับรูปแบบจากถิ่นหนึ่งไปสู่อีกถิ่นหนึ่ง จนทำให้เกิดรูปแบบถิ่นใกล้เคียงกัน (Homogeneity) นำไปสู่การสูญเสียวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น (Auge, 1995; Kunstler, 1993) ถิ่นที่ถูกทำลายส่งผลต่อความสัมพันธ์กับคนที่อาศัยอยู่ในถิ่น หลายเมืองในแถบประเทศทางตะวันตกเริ่มประสบปัญหาดังกล่าว ทำให้ต้องกลับมาทบทวนความเป็นถิ่นมากขึ้น เพื่อให้เกิดคุณภาพที่สร้างลักษณะเฉพาะของถิ่นแตกต่างจากแห่งอื่นๆ เป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ที่ถูกกำหนดความหมายโดยคนที่มีต่อถิ่นที่แห่งนั้น ซึ่งมีทิศทางขนานไปกับอัตลักษณ์ของคนด้วย (Manzo, 2003)

ปัจจุบันแนวคิดสำนึกในถิ่นที่จึงได้รับความสนใจในวงวิชาการ มีการได้นำแนวคิดนี้มาใช้อธิบายและตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่นในหลายมิติ ทั้งทางสายวิทยาศาสตร์สภาพแวดล้อม ปรากฏการณ์ศาสตร์ จิตวิทยา และทางสังคมศาสตร์ แม้ว่าความสัมพันธ์เป็นสิ่งซับซ้อนและคลุมเครือ แต่ก็มี ความพยายามที่จะทำความเข้าใจถิ่นและนำมาปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อม ตลอดจนสร้างสรรค์ความเป็นถิ่นให้สัมพันธ์กับความหมายที่แฝงอยู่เฉพาะพื้นที่ บทความนี้ต้องการนำเสนอแนวทางในการแสวงหาความหมาย ความสำคัญ ระดับและปัจจัยของการเกิดสำนึกในถิ่นที่ ตลอดจนแสดงการคาดการณ์เบื้องต้นทางปัจจัย ที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่ในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี ที่ได้จากการสังเกตคนนอกและคนในที่เข้ามาสัมพันธ์กับถิ่น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อรวบรวมหลักการและแนวคิดที่เกี่ยวกับสำนึกในถิ่นที่จากการทบทวนวรรณกรรม และนำไปปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่ไปตั้งข้อสังเกตในลักษณะการคาดการณ์เบื้องต้น จากมุมมองของคนนอกและคนใน ภายในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

ข้อมูลย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของย่าน

เมืองอุบลราชธานีสร้างขึ้นมากกว่า 200 ปี โดยในปี พ.ศ.2308 กลุ่มของพระวอ-พระตาเกิดความแตกแยกกับกลุ่มผู้นำของนครเวียงจันทน์ จึงนำไพร่พลหนีเรือยมาจากเมืองหนองบัวลุ่มภู สู่เมืองนครจำปาศักดิ์ จนกระทั่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำมูลบริเวณดงอูผึ้ง ซึ่งเป็นดงใหญ่ตั้งอยู่บนที่ดอนสูง น้ำท่วมไม่ถึง เป็นชัยภูมิเหมาะสมในการตั้งเมือง (สุวิชชา, 2546) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงโปรดเกล้าสถาปนาพื้นที่บริเวณดงอูผึ้งนี้ขึ้นเป็นเมืองอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.2335 และแต่งตั้งท้าวคำผงขึ้นเป็นพระปฐมราชวงศ์ให้ปกครองเมืองอุบลราชธานี ในช่วงแรกของการสร้างบ้านแปงเมือง ได้สร้างสถานที่สำคัญได้แก่ คูเมือง ประตูเมือง หอโองเจ้านาย และวัด ซึ่งสิ่งก่อสร้างต่างๆ ล้วนได้รับอิทธิพลจากศิลปะหลวงพระบาง (อุบลศึกษา, 2555) ในสมัยรัชกาลที่ 4 การเข้ามาของชาวจีนในเมืองอุบลราชธานี โดยส่วนใหญ่เข้ามาอยู่บริเวณท่าจวน ท่ากวางดั่ง และท่าตลาด (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542) โดยอยู่ใกล้กับตำแหน่งของที่ตั้งของจวน เนื่องจากพ่อค้าในสมัยนั้นต้องรับใช้ขนขึ้นปกครอง ดังนั้น ย่านนี้จึงกลายเป็นแหล่งตลาด เป็นศูนย์กลางการค้าของชุมชน มีคนหลายอาชีพมาอยู่รวมกัน สิ่งที่ตามมาหรือเกิดขึ้นพร้อมๆ กันคือ ศาสนสถานโดยเฉพาะศาลเจ้าจีน ซึ่งนับว่าเป็นศาสนสถานสำคัญอย่างหนึ่งของย่านตลาด (ศรีศักร, ม.ป.ป.) ภายหลังการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2433) มีนโยบายที่ต้องการปฏิรูปภาคอีสานเพื่อป้องกันการรุกรานจากฝรั่งเศส จึงยกฐานะให้เมืองอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางของมณฑลลาวท้าว และพัฒนาทางด้านคมนาคมขนส่งโดยสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมาในปี พ.ศ.2443 เพื่อเชื่อมต่อกับกรุงเทพฯ กับภาคอีสาน ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น จึงได้นำมาซึ่งการอพยพย้ายถิ่นชาวจีนในพื้นที่พร้อมกับการขยายตัวของรถไฟ (สุวิทย์และดรรารัตน์, 2541) ส่งผลให้การค้าเมืองอุบลราชธานีเติบโตมากขึ้น ต่อมาเมื่อรถไฟเปิดเดินรถถึงอำเภอวารินชำราบในปี พ.ศ.2473 โดยสถานีรถไฟอยู่ห่างจากเมืองอุบลราชธานีเพียง 5 กิโลเมตร ส่งผลให้เมืองอุบลราชธานีกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการค้าที่สำคัญ เพราะเป็นจุดเชื่อมต่อกับเมืองต่างๆ ตามลำน้ำมูลและลำน้ำสาขาต่างๆ (ชุมพล, 2536) ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้กำหนดนโยบายการจัดการปกครองในภูมิภาคหัวเมืองอีสานตะวันออก โดยออกนโยบายเพื่อต่อสู้กับระบอบคอมมิวนิสต์ เป็นกระบวนการสร้างชาติและการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รัฐบาลได้ให้ความสนใจภูมิภาคอีสานมากขึ้น ต้องการถนนเพิ่มขึ้นอย่างเร่งด่วนเพราะเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจ (สุวิทย์และดรรารัตน์, 2541) จึงเกิดนโยบายพัฒนาทางเชื่อมต่อระหว่างจังหวัด นำไปสู่การสร้างสะพานเสรีประชาธิปไตยข้ามลำน้ำมูลเชื่อมระหว่างฝั่งอำเภอวารินชำราบกับเมืองอุบลราชธานีบริเวณท่าน้ำอุปราชา ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับการคมนาคมทางบกเป็นหลักเข้ามา เกิดย่านชุมชนใหม่ๆ ตามแนวถนนที่ขยายออกไป ในทางกลับกันการคมนาคมทางน้ำที่เคยเป็นเส้นทางหลักในการขนส่งต้องยุติลงส่งผลให้ย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีลดบทบาททางการค้าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ภาพที่ 1 แนวเขตย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

ลักษณะทางกายภาพของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

ย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีเคยเป็นศูนย์กลางทางการค้าสำคัญของภูมิภาคอีสานในอดีต ตั้งอยู่ริมแม่น้ำมูล มีอาณาเขตด้านทิศตะวันตกบริเวณถนนอุปราชาจนถึงด้านทิศตะวันออกบริเวณถนนราชวงศ์ ส่วนด้านทิศเหนือตั้งแต่บริเวณถนนชื่อนานถึงมาจรดด้านทิศใต้บริเวณแม่น้ำมูล (ภาพที่ 1) สภาพทางกายภาพของย่าน ส่วนใหญ่เป็นอาคารที่ใช้ประกอบการค้าและพักอาศัย มีทั้งตึกดิน ห้องแถวไม้ และตึกแถว เป็นจำนวนมาก นิยมสร้างตึกๆ กันยาวไปตามแนวถนนเกือบตลอดพื้นที่ย่าน ในปี พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513 เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่สร้างความเสียหายและได้ทำลายลักษณะทางกายภาพของย่านเมืองเก่ามากกว่าครึ่ง เนื่องจากวัสดุที่ใช้ปลูกสร้างอาคารเป็นเชื้อเพลิงเป็นอย่างดี ประกอบกับอาคารที่สร้างติดกัน ทำให้เกิดความเสียหายขึ้นเป็นวงกว้าง ภายหลังจากเหตุการณ์ทั้งสองครั้ง เกิดตึกแถวคอนกรีตเสริมเหล็กขึ้นมาเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะบริเวณใจกลางย่าน จากการสำรวจสภาพย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีในปัจจุบันพบว่า

- **ด้านทิศเหนือ** พื้นที่ตั้งแต่ถนนพรหมราชจนถึงถนนชื่อนานประกอบด้วยอาคารส่วนราชการ และอาคารพาณิชย์ ส่วนใหญ่สร้างขึ้นหลังสร้างสะพานเสรีประชาธิปไตย เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้ได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ทั้งสองครั้ง จึงปรากฏอาคารเก่าเพียงไม่กี่หลัง เช่น อาคารศาลากลางเก่า โรงแรมเจียวกี้ เป็นต้น ปัจจุบันทางเทศบาลเมืองอุบลราชธานีจัดพื้นที่ถนนราชบุตรเป็นถนนคนเดินในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ ส่งผลให้พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งชุมนุมคน (Node) ที่สำคัญของย่านในปัจจุบัน

- **ด้านทิศตะวันออก** ตั้งแต่ถนนราชบุตรไปจนถึงถนนราชวงศ์ ลักษณะกายภาพประกอบด้วย วัดกลางห้องแถวไม้ ตึกแถว ตึกดินที่สร้างขึ้นในยุคแรกของย่านการค้า อายุมากกว่า 100 ปี พบมากทางด้านทิศตะวันออกของถนนพรหมราชและถนนพรหมเทพ และถนนหลวง ปรากฏความเป็นย่าน (District) การค้าเก่าที่ชัดเจนกว่าบริเวณอื่นๆ ภายในย่าน เนื่องจากได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ไฟไหม้น้อยกว่าพื้นที่อื่นๆ อีกทั้งเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพุทธกง ซึ่งมีการจัดประเพณีงานจิวประจำปี เป็นศูนย์รวมทางกิจกรรม (Node) ของชาวไทยเชื้อสายจีน และผู้อยู่อาศัยบริเวณใกล้เคียงต่อเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

- **ด้านทิศใต้** ตั้งแต่ถนนพรหมราชจนถึงลำน้ำมูล ลักษณะกายภาพส่วนใหญ่ถูกทำลายไปกับเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่เกือบทั้งหมด ยกเว้นบางส่วนของวัดหลวงและอาคารเก่าบางหลังที่ยังคงสะท้อนความเจริญของย่านในอดีต ลักษณะกายภาพส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอาคารพาณิชย์กรรม สร้างจากคอนกรีตเสริมเหล็ก ความสูง 2-4 ชั้น หนาแน่นบริเวณถนนพรหมเทพและถนนพรหมราช สร้างขึ้นภายหลังปี พ.ศ.2513 ในส่วนบริเวณริมแม่น้ำมูลช่วงหลังปี พ.ศ. 2550 ได้สร้างตลาดขนาดใหญ่แทนตลาดเดิมและถนนเลียบบแม่น้ำมูล

- **ด้านทิศตะวันตก** ตั้งแต่ถนนราชบุตรจนถึงถนนอุปราชา ลักษณะกายภาพที่ปรากฏมีทั้งกลุ่มอาคารตึกแถวรูปแบบยุโรปอายุกว่า 60-80 ปี และกลุ่มอาคารตึกแถวที่สร้างขึ้นหลังปี พ.ศ.2503 ที่สร้างขึ้นทดแทนอาคารเก่าที่ส่วนใหญ่ถูกทำลายไปกับเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่เกือบทั้งหมดเช่นเดียวกับด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ ส่วนบริเวณถนนอุปราชาเป็นย่านการค้าที่เกิดขึ้นในช่วงหลังปี พ.ศ.2490 ประกอบด้วยกลุ่มอาคารตึกแถว 2-4 ชั้น ร้านค้าขนาดใหญ่ที่มีรูปแบบห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์เก่าที่ถูกดัดแปลงเป็นร้านค้า โดยย่านตะวันตกมีวงเวียนน้ำพุเป็นศูนย์กลางของย่าน ใช้เป็นจุดหมายตา (Landmark) ที่สำคัญ เนื่องจากวงเวียนน้ำพุมีความต่อเนื่องมาจากสะพานเสรีประชาธิปไตยและตั้งอยู่ในพื้นที่เปิดโล่งสามารถมองเห็นได้ชัดเจน

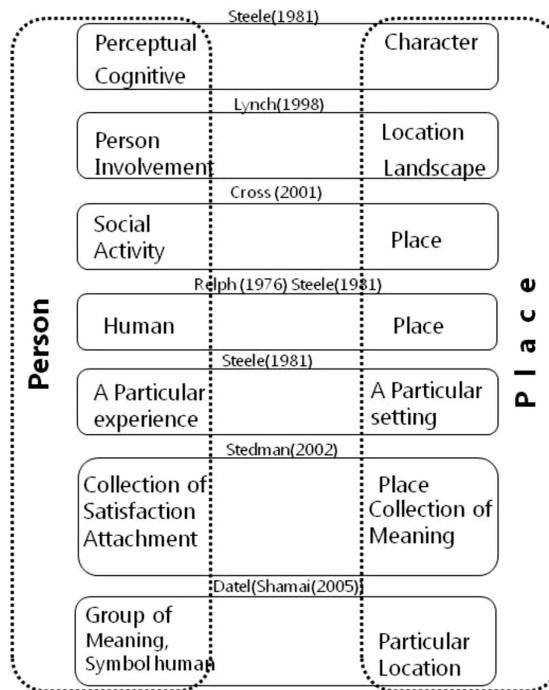

ภาพที่ 2 ลักษณะทางกายภาพของย่านในปัจจุบัน

(1998) กล่าวถึงสำนึกในถิ่นที่ว่าการมีอิทธิพลต่อคนกับคุณค่าทางความเชื่อ พฤติกรรมที่สั่งสมมายาวนาน จึงเป็น บทบาทที่สะท้อนความสัมพันธ์ที่ตีระหว่างคนกับถิ่น ในส่วน Najafi & Kmal (2011) ให้ความสำคัญในการนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่นได้ โดยจากความสัมพันธ์ดังกล่าว Steele (1981) อธิบายว่าเมื่อคนเกิดความผูกพันกับถิ่น คนจะเกิดความรู้สึกในความปลอดภัยและพึงพอใจในถิ่นนั้น ในบทบาทที่กว้างขึ้น Rogan et.al. (2005) ให้ข้อเสนอว่าสำนึกในถิ่นที่เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่จิตวิทยาสภาพแวดล้อมในภาวะสบาย สอดคล้องกับ Rapoport (1990) แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของสำนึกในถิ่นที่เพื่อใช้ในการดูแลรักษาคุณภาพของสภาพแวดล้อม จากความเห็นของนักวิชาการที่มีต่อสำนึกในถิ่นที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่นที่มีมาอย่างยาวนาน จึงสะท้อนถึงเอกลักษณ์ของคนและถิ่นอย่างแยกกันไม่ได้ นำไปสู่คุณภาพทางสิ่งแวดล้อมที่ทั้งสองส่วนดำรงอยู่ ดังนั้น ในสภาพของถิ่นดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน Relph (n.d.อ้างใน Gustafson, 2001) อธิบายถึงการที่ผู้ออกแบบที่ไม่รู้ความหมายหรือพยายามให้ความหมายที่ไม่ใช่สิ่งที่สะท้อนออกมาจากถิ่น สิ่งนี้คือความพยายามในการทำลายความแท้ของถิ่นและกลับสร้างความไม่แท้ให้เกิดขึ้น ทำให้เกิดการซ้อนทับใส่ความหมายใหม่ ที่ไม่ได้มาจากความสัมพันธ์ของคนกับถิ่นที่แห่งนั้นเลย

นักวิชาการด้านปรากฏการณ์ศาสตร์ (Phenomenology) และด้านจิตวิทยาสภาพแวดล้อม (Environmental psychology) ได้นิยามแนวคิดที่ใช้อธิบายและทำความเข้าใจความหมายสำนึกในถิ่นที่เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปรากฏการณ์ แม้ว่ายังมีข้อถกเถียงในวงการวิชาการทางแนวคิดที่คลุมเครือและมีความเป็นนามธรรม โดยนำเสนอแบบกว้าง เน้นพื้นฐานทางแนวคิดในการสำรวจความสัมพันธ์ของคนกับถิ่น (Smaldone, Harris, & Sanyal, 2005) เสมือนการสั่งสมการรับรู้ ทศคติและอัตลักษณ์บนพื้นฐานการสร้างความหมายต่อคนและถิ่นแห่งนั้น (Steele, 1981; Stedman, 2002) การอธิบายสิ่งที่สั่งสมอยู่ภายในคนหรือกลุ่มคนที่มาสัมพันธ์กับถิ่นนั้น นักวิชาการได้เสนอประเด็นที่นำมาใช้อธิบายแตกต่างกัน โดย Dattel (n.d.อ้างถึงใน Shamai & Ilalov, 2005) อธิบายว่าสำนึกในถิ่นที่เป็นกลุ่มของความหลากหลายทางความหมาย สัญลักษณ์ และลักษณะของคนหรือกลุ่มคนที่มีจิตสำนึก (Consciousness) และไม่มีจิตสำนึก (Unconsciousness) เข้ามามีส่วนร่วมกับลักษณะพิเศษของพื้นที่ สำหรับ Cross (2001) ชี้ให้เห็นว่าสำนึกในถิ่นที่เป็นการร่วมกันระหว่างความสัมพันธ์ของถิ่นกับการเคลื่อนไหวของสังคม (Social activity) ซึ่งกลุ่มความสัมพันธ์ดังกล่าวเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคน จิตวิญญาณ ทัศนคติความเชื่อ ดำเนิน-เรื่องเล่า ของใช้ในชีวิตประจำวัน ในส่วนของ Steele (1981) อธิบายว่าความรู้และการรับรู้ (Cognitive and perceptual) ของคนที่มีต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เป็นส่วนสำคัญของการสร้างสำนึก ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดของ Najafi & Kmal (2011) ที่กล่าวถึงสำนึกในถิ่นที่ว่าเป็น การรับรู้ของคนที่มีต่อสภาพแวดล้อม จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจิตสำนึกทางความรู้สึกที่มีต่อถิ่น

จากแนวคิดดังกล่าวถือได้ว่า ประสบการณ์ในการรับรู้สำนึกในถิ่นที่ของแต่ละคนหรือกลุ่มคนมีความสำคัญในการสร้างสำนึก ซึ่ง Steele (n.d.อ้างถึงใน Montgomery, 1998) ได้กล่าวไว้ว่า ประสบการณ์ที่พิเศษของคนในสถานที่ที่พิเศษทำให้เกิดสำนึกขึ้นมา และเป็นหลอมรวมตัวกันทางความหมาย รูปแบบทางกายภาพ กิจกรรม และประสบการณ์ของคน ส่วนในทัศนะของ Turner, P & Turner, S (2003) ได้ขยายมุมมองให้เห็นกลุ่มความสัมพันธ์ที่ประกอบด้วยลักษณะทางสภาพแวดล้อม อารมณ์ ความหมาย รวมอยู่ในความทรงจำและความสัมพันธ์ทางกิจกรรมที่เกิดขึ้น ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมาสัมพันธ์กับถิ่น ซึ่ง Lynch (1998) เห็นว่าการรวมกันของ 3 สิ่งคือสถานที่ตั้ง สภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์ของคน นำไปสู่การสร้างสำนึกในถิ่น

ภาพที่ 4 แสดงความหมายของสำนึกในถิ่นที่จากความสัมพันธ์ของ “คน” กับ “ถิ่น”

การที่คนเกิดความรู้สึกต่อสถานที่ใดที่หนึ่งเมื่อได้เข้าไปสัมผัส แสดงถึงความสัมพันธ์กับสถานที่แห่งนั้นผ่านประสบการณ์ในการรับรู้ทางจิตสำนึกและไม่มีการรับรู้ จากปรากฏการณ์ดังกล่าว นักวิชาการได้สะท้อนผ่านแนวคิดไปในทิศทางเดียวกันแสดงถึงสำนึกในถิ่นที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ 2 องค์ประกอบ โดยส่วนแรกเป็นองค์ประกอบที่เกิดขึ้นในคน ที่สัมพันธ์ประสบการณ์ การรับรู้ กิจกรรมทางสังคม ความพอใจ ความผูกพันที่มีกับถิ่นแห่งนั้น ส่วนหลังเป็นองค์ประกอบที่เกิดขึ้นในถิ่นคือ การแสดงออกถึงลักษณะที่พิเศษและมีความหมายของถิ่นเอง โดยทั้ง 2 ส่วนนี้มีความสัมพันธ์กัน สะท้อนถึงอัตลักษณ์ซึ่งกันและกัน และมีผลต่อการดำรงอยู่ของทั้งสองส่วน (ภาพที่ 4)

ระดับการรับรู้สำนึกในถิ่นที่

สำนึกในถิ่นที่เกิดขึ้นของแต่ละคนจะเกิดขึ้นเมื่อไรและแตกต่างกันอย่างไร จะใช้สิ่งใดเป็นเครื่องชี้วัดเพื่ออธิบายให้เข้าใจ นักวิชาการบางกลุ่มมีความเห็นว่า สำนึกในถิ่นที่นั้นคนต้องมีปฏิสัมพันธ์กับถิ่นในระยะเวลาที่ยาวนานเพื่อสร้างประสบการณ์และความผูกพันกับถิ่น ส่วนในทางกลับกัน Tuan (1974) อธิบายไว้ว่า การสร้างสำนึกในถิ่นที่มีความเป็นไปได้ที่คนสามารถเกิดความรู้สึกได้อย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับแนวคิดของ Manzo (2005) ซึ่งอธิบายถึงถิ่นสามารถแสดงความหมายได้อย่างรวดเร็ว เชื่อมต่อกับความทรงจำให้เหตุการณ์สำคัญปรากฏออกมาในพื้นที่พิเศษเรียกได้ว่า เป็นการแสดงหน้าที่ของถิ่นและการเชื่อมต่อกับพื้นที่ที่พิเศษ ที่เกิดมาจากพื้นฐานของความผูกพันจากประเด็นดังกล่าว แสดงให้เห็นความแตกต่างทางช่วงเวลาในการสร้างความผูกพันของคนที่มีต่อถิ่น นำไปสู่ความพยายามของนักวิชาการที่เสนอระดับของการรับรู้ต่อถิ่น เพื่อใช้อธิบายและเป็นตัวชี้วัดความสัมพันธ์ดังกล่าวในเชิงประจักษ์ โดย Gussow (n.d. อ้างถึงใน Relph, 1976) และ Shamai (1991) ได้แบ่งระดับการรับรู้กับคนที่เข้ามาสัมพันธ์กับถิ่นดังตารางที่ 1 และตารางที่ 2

ตารางที่ 1 แสดงระดับของการรับรู้ท้องถิ่นของ Gussow (n.d. อ้างถึงใน Relph ,1976)

ระดับที่ 1 คนคุ้นเคยกับถิ่น (Familiarity with place)	- คนยังขาดความเข้าใจความหมายที่แท้จริง สัมพันธ์เฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับถิ่นเท่านั้น มีประสบการณ์กับถิ่นแบบผิวเผิน ไม่รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งกับถิ่นและไม่พัฒนาที่จะผูกพัน
ระดับที่ 2 คนสามารถอธิบายถึงความรู้สึกที่คุ้นเคยกับถิ่นได้ (Described as on ordinary familiarity with place)	- ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นคือสิ่งที่เกิดขึ้นจากการไม่สำนึก - มีการสังสรรค์วัฒนธรรมมากกว่าคนทั่วไป มีความรู้สึกที่ลึกซึ้งมั่นคงกับถิ่นเป็นพิเศษ และมีส่วนช่วยกิจกรรมของสังคม
ระดับที่ 3 คนรู้สึกคุ้นเคยกับถิ่นอย่างลึกซึ้ง (Profound familiarity with place)	- คนเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงอยู่ของถิ่นและถูกล้อมรวมไปกับถิ่น

ตารางที่ 2 แสดงระดับของการรับรู้ท้องถิ่นของ Shamai (1991)

ระดับที่ 1 คนมีความรู้เกี่ยวกับถิ่น (Knowledge of being located in a place)	- คนมีความคุ้นเคยกับถิ่น สามารถแยกสัญลักษณ์ในถิ่นได้ แต่ไม่มีความรู้สึกพิเศษในการเชื่อมต่อกับถิ่นและสัญลักษณ์ที่สำคัญภายในได้
ระดับที่ 2 คนมีความเป็นเจ้าของถิ่น (Belonging to a place)	- นอกจากความคุ้นเคยที่คนมีกับถิ่นแล้ว ยังมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและรู้ข้อแตกต่างทางสัญลักษณ์ภายในถิ่นนั้นด้วย
ระดับที่ 3 มีความผูกพันกับถิ่น (Attachment to a place)	- คนมีความรู้สึกที่สัมพันธ์กับถิ่นมาก ซึ่งถิ่นมีความหมายและความสำคัญต่อคน
ระดับที่ 4 กำหนดเป้าหมายของถิ่น (Identifying with the place goals)	- คนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งกับถิ่น ฉะนั้นคนจึงมีความผูกพันกับถิ่นอย่างลึกซึ้ง
ระดับที่ 5 คนหลอมรวมเป็นส่วนหนึ่งในถิ่น (Involvement in a place)	- คนมีบทบาทในถิ่น ลงทุนทั้งเงิน เวลา และสติปัญญา กับกิจกรรมภายในถิ่น
ระดับที่ 6 คนมีความเสียสละให้กับถิ่น (Sacrifice)	- คนมีความเกี่ยวข้องกับถิ่นอย่างมาก มีความเสียสละเพื่อคุณลักษณะสำคัญและคุณค่าของความเจริญของถิ่น

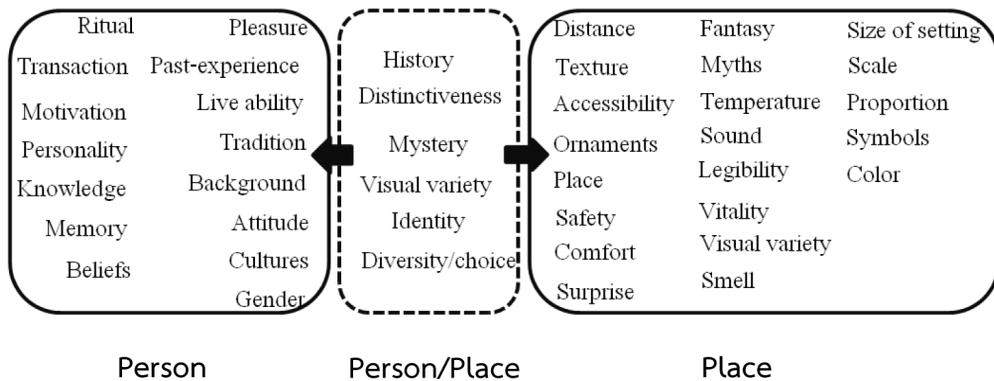
จากแนวคิดการแบ่งระดับการรับรู้สำนึกในถิ่นของ Gussow และ Shamai แม้จำนวนของระดับมีความแตกต่างกัน แต่รายละเอียดในระดับเนื้อหาเหมือนกัน โดยสามารถสรุปเป็นแนวทางหลักได้ 3 ระดับ คือ ระดับที่แรก เป็นระดับที่คนรู้สึกคุ้นเคยกับถิ่น (Familiarity with place) สามารถสร้างการรับรู้ได้ตั้งแต่แรกที่มาสัมผัส ซึ่งเป็นมุมมองทางด้านประสบการณ์ในการรับรู้ของคนเป็นสิ่งจำเป็น นั่นคือความแตกต่างมาจากราก (Rootedness) จิตสำนึกในตัวเองเป็นสิ่งหนึ่งในการเห็นคุณค่าและการสร้างความเป็นถิ่น (Tuan, 1980) ระดับที่สอง เป็นระดับที่คนมีความผูกพันทางประสบการณ์กับถิ่น (Experience attachment with place) รู้สึกถึงความเกี่ยวเนื่อง ลึกซึ้ง และเข้าใจถึงความพิเศษกับถิ่นแห่งนั้น ส่วนระดับที่สาม เป็นระดับที่คนรู้สึกหลอมรวมไปกับถิ่น (Integrated with place) มีความสัมพันธ์กับถิ่นมากจนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งและมีบทบาทต่อการดำรงอยู่ของถิ่นแห่งนั้น Relph (1976) เรียกคน

ระดับแรกว่า คนนอก (Outsider) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความรู้สึกแปลกแยกระหว่างความเป็นตนเองกับถิ่นหรือยังรู้สึกถึงความเห็นห่างกับถิ่นอยู่ คาดการณ์ได้ถึงความเข้าใจในถิ่นน้อย ส่วนในระดับสองและสาม เรียกว่า คนใน (Insider) เป็นระดับที่คนมีการเชื่อมต่อ ความเกี่ยวพัน และมีความผูกพันกับถิ่น คาดการณ์ได้ถึงความเข้าใจในถิ่นซึ่งเป็นการดำรงอยู่แบบภายใน และเป็นสถานการณ์เชิงลึก ความเป็นคนนอกและคนในจึงสามารถนำไปใช้ศึกษาระดับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่น และเป็นสิ่งบอกความแตกต่างทางทัศนคติที่มีต่อสภาพแวดล้อม

ปัจจัยในสำนึกในถิ่นที่

จากแนวคิดสำนึกในถิ่นที่มีลักษณะโครงสร้างเป็นกลุ่มความสัมพันธ์ 2 กลุ่มคือ “ถิ่น” กับ “คน” โดยในวัฒนธรรม (Cultures) ทัศนคติ (Attitude) แรงจูงใจ (Motivation) ความเชื่อ (Beliefs) และเพศ (Gender) มีอิทธิพลต่อการรับรู้สำนึกในถิ่นที่ (Najafi & Kamal, 2011) ซึ่งทั้ง Steele (1981) และ Najafi & Kmal (2011) ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยเหล่านี้เกิดขึ้นในส่วนของคนและส่งผลต่อการรับรู้ในแต่ละคน โดย Shuhan & Norsidan (2008) ได้สรุปองค์ประกอบของถิ่นช่วยทำให้เกิดสำนึกในถิ่นที่มีความเข้มในระดับที่แตกต่างกัน ได้แก่ การเข้าถึง (Accessibility) ความชัดเจนเข้าใจง่าย (Legibility) ชีวิตชีวา (Vitality) ความหลากหลาย (Diversity/Choice) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Transaction) มีลักษณะเฉพาะ (Distinctiveness) และความสะดวกสบาย (Comfort) โดย Relph (1976) เสนอว่า สัญลักษณ์ (Symbols) ประเพณี (Tradition) เรื่องเล่า-ตำนาน (Myths) และศาสนา (Ritual) เป็นตัวช่วยที่สำคัญในการสร้างสำนึกในถิ่น ซึ่ง Steele (1981) อธิบายถึงองค์ประกอบสำคัญของที่ตั้งที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดสำนึกในถิ่นที่ ได้แก่ ขนาดที่ตั้ง (Size of setting) มาตรฐาน (Scale) สัดส่วน (Proportion) ความแตกต่าง (Diversity) ระยะทาง (Distance) ผิวสัมผัส (Texture) ส่วนประดับตกแต่ง (Ornaments) สี (Color) กลิ่น (Smell) เสียง (Sound) อุณหภูมิ (Temperature) และหลากหลายทางทัศนวิสัย (Visual variety) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้มีอยู่ในทางกายภาพช่วยให้ถิ่นปรากฏลักษณะพิเศษและง่ายต่อการจดจำของคน ในส่วนอิทธิพลที่มีผลต่อความสัมพันธ์ของคนกับถิ่น Steele (1981) เสนอว่า อัตลักษณ์ (Identity) ประวัติศาสตร์ (History) จินตนาการ (Fantasy) เรื่องลึกลับ (Mystery) ความสามารถในการดำรงอยู่ (Live-ability) ความพอใจ (Pleasure) ความประหลาดใจ (Surprise) ความปลอดภัย (Safety) ความมีชีวิตชีวา (Vitality) และความทรงจำ (Memory) เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นไปแนวทางเดียวกับ Najafi & Kamal (2011) ที่เห็นว่า ประสบการณ์ในอดีต (Past-experience) พื้นเพเดิม (Background) ความทรงจำ (Memories) บุคลิกภาพ (Personality) และความรู้ (Knowledge) เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเช่นกัน

จากแนวคิดทางด้านปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดสำนึกในถิ่นที่ของนักวิชาการ พบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มโดยกลุ่มแรกเป็นปัจจัยที่ปรากฏอยู่ในกายภาพ ส่วนกลุ่มหลังเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นในคน นอกจากนี้บางปัจจัยที่สามารถเชื่อมโยงได้ทั้งสองกลุ่ม (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 แสดงตัวแปรทางปัจจัยการเกิดสำนึกในถิ่นที่ทั้งที่ทั้งเกิดจากคนและถิ่น

ปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่ในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

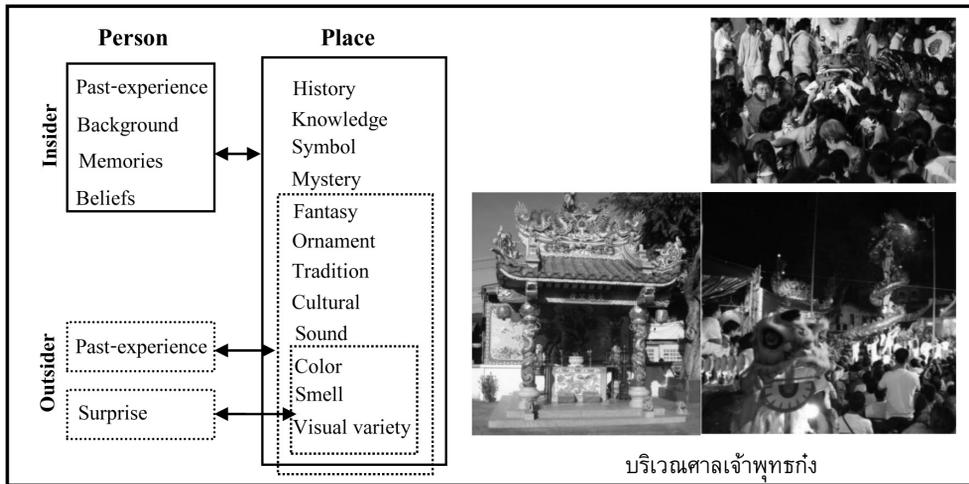
การอธิบายสำนึกในถิ่นที่ผ่านจากปัจจัยด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่น ในบทความนี้ เป็นการนำตัวแปรจากการทบทวนวรรณกรรมที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นต่อสำนึกในถิ่นที่ของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี โดยพิจารณาเลือกพื้นที่ภายในย่าน 4 แห่งที่มีความเด่นชัดทางจินตภาพจากลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ ศาลเจ้าพุททกั๋ง อาคารเก๋าย่านถนนหลวง ถนนคนเดินราชบุตร และวงเวียนน้ำพุ โดยปัจจัยที่สามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์นั้น จะเกิดจากการนำตัวแปรหรือคำสำคัญอันเป็นองค์ประกอบที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของคนและถิ่น ซึ่งการคาดการณ์ความสัมพันธ์ของปัจจัยของทั้งสี่พื้นที่จะพิจารณาจากความเป็นมา พัฒนาการและความสำคัญของคนสองกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานที่เหล่านั้น โดยแบ่งเป็น คนในและคนนอก โดยที่คนในได้แก่ บุคคลที่อาศัยอยู่ภายในย่านและคนนอกได้แก่ บุคคลที่อาศัยอยู่ภายนอกพื้นที่ย่านแต่มีความสัมพันธ์กับย่านเป็นครั้งคราว

- การคาดการณ์ในปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่บริเวณศาลเจ้าพุททกั๋ง

ศาลเจ้าพุททกั๋งสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2403 ตั้งอยู่ริมแม่น้ำมูลบริเวณถนนพรหมราช เป็นย่านของคนจีนที่เข้ามาทำการค้าในเมืองอุบลราชธานีช่วงแรกๆ ในอดีตนอกจากเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อแล้ว ยังใช้เป็นสถานที่สอนภาษาจีนให้กับคนจีนรุ่นต่อๆ มา ก่อนที่จะมีการสร้างโรงเรียนจีนในภายหลัง พื้นที่แห่งนี้จึงมีความสัมพันธ์กับคนในย่านตั้งแตอดีต มีการจัดกิจกรรมงานประจำปีเป็นประจำขึ้นทุกปีเพื่อแสดงความเคารพต่อเทพเจ้า โดยจัดขึ้นปีละ 2 ครั้ง ทำให้พื้นที่เกิดลักษณะจินตภาพเป็นแหล่งชุมนุม (Node) ที่สำคัญแห่งหนึ่งของย่าน บรรยากาศภายในบริเวณด้านหน้าศาลเจ้าที่ปรากฏด้วยเสียงดนตรี เสียงประทัด กลิ่นธูป กลิ่นควัน สีสนัแห่งการเฉลิมฉลองรูปแบบจีน แสดงถึงการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือมาตั้งแต่สมัยอดีตที่ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

คนใน (Insider) : ชาวไทยเชื้อสายจีนที่เข้าร่วมกิจกรรม การคาดการณ์ในปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่ เกิดขึ้นจากการสังสมประสบการณ์ (Experience) ความเชื่อ (Beliefs) พื้นเพเดิม (Background) ความทรงจำ (Memories) ที่เคยมีส่วนร่วมในที่แห่งนี้มาก่อน มาเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับตำนาน (Mystery) ประเพณี (Tradition) วัฒนธรรม (Cultural) ประดับตกแต่ง (Ornaments) สี (Color) กลิ่น (Smell) และเสียง (Sound) ที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมของกลุ่มคนจีนที่เข้ามา ถึงแม้กายภาพเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตแล้วก็ตาม

คนนอก (Outsider) : คนที่เคยมีประสบการณ์ในอดีตกับกิจกรรมลักษณะเช่นนี้ อาจนำไปสู่การเชื่อมต่อกับองค์ประกอบทางกายภาพเพื่อนำไปสู่การเกิดสำนึกในถิ่นที่ได้ ในส่วนคนนอกที่ไม่เคยมีประสบการณ์มีความรู้สึกประหลาดใจ (Surprise) และไม่สามารถเชื่อมต่อกับความเข้าใจซึ่งความหมายหรือสัญลักษณ์ (Symbol) การคาดการณ์ถึงความสัมพันธ์ทางกายภาพที่นำไปสู่สำนึกในถิ่นที่เกิดขึ้นได้น้อยกว่าคนที่เคยมีประสบการณ์มาก่อน

ที่มาของภาพ <http://www.guideubon.com/>

ภาพที่ 6 การคาดการณ์ในปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่บริเวณศาลเจ้าพุททังของคนนอก-คนใน

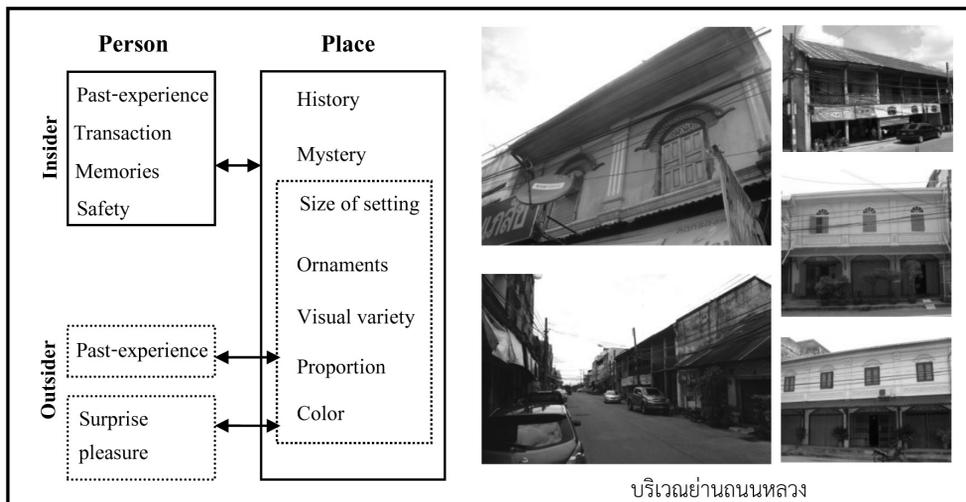
- การคาดการณ์ในปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่บริเวณอาคารเก่าย่านถนนหลวง

บริเวณถนนหลวงเป็นย่านการค้าเก่าแห่งแรกของเมืองอุบลราชธานี สภาพทางกายภาพสองข้างของถนนหลวงมีกลุ่มตึกดิน ห้างแถวไม้และตึกแถวก่ออิฐถือปูนเหลืออยู่หลายหลัง เนื่องจากพื้นที่นี้ไม่ได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ทั้งสองครั้ง จึงปรากฏสภาพความเป็นย่านการค้าเก่าที่ชัดเจน ปัจจุบันพื้นที่ส่วนนี้ใช้ประกอบการค้าเพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่ใช้เป็นพักอาศัย สภาพแวดล้อมมีความโดดเด่นทางลักษณะจินตภาพของเมืองที่ปรากฏลักษณะความเป็นย่านเก่า (Old district) ชัดเจนที่สุดของเมืองอุบลราชธานี

คนใน (Insider) : คนในย่านที่สะสมความทรงจำ (Memories) ประสบการณ์ในอดีต (Past-experience) กับลักษณะทางกายภาพของย่าน ทั้งในสัดส่วนอาคาร (Proportion) ส่วนประดับตกแต่ง (Ornaments) สี (Color) ขนาดของที่ตั้ง (Size of setting) และหลากหลายทางทัศนวิสัย (Visual variety) ทางกายภาพของแต่ละยุคสมัยที่สะท้อนประวัติศาสตร์ (History) ความเป็นย่านการค้าเก่า แม้ว่าการค้าของพื้นที่แห่งนี้จะซบเซาลงแต่ยังคงใช้ดำเนินกิจกรรมการค้าและอยู่อาศัย แสดงถึงความผูกพัน ความคุ้นเคยกับย่าน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกถึงความปลอดภัย (Safety) ของการดำรงอยู่

คนนอก (Outsider) : คนนอกที่เคยมีประสบการณ์กับย่านการค้าเก่าในถิ่นอื่นๆ เมื่อมาสัมผัสกับสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกัน การคาดการณ์ถึงการเกิดความสัมพันธ์กับกายภาพสามารถนำไปสู่การสร้างสำนึกในถิ่นที่ได้

ส่วนในกรณีของผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์สัมผัสกับลักษณะเช่นนี้มาก่อน เมื่อมาชมความเป็นอดีตที่แปลกใหม่จากสภาพในปัจจุบันเกิดความพอใจ (Pleasure) แต่ขาดความเข้าใจประวัติศาสตร์ (History) หรือเรื่องเล่า (Mystery) ในย่านความสัมพันธ์กับองค์ประกอบต่างๆ อาจจะได้เกิดได้น้อยกว่าคนที่ม่ีประสบการณ์

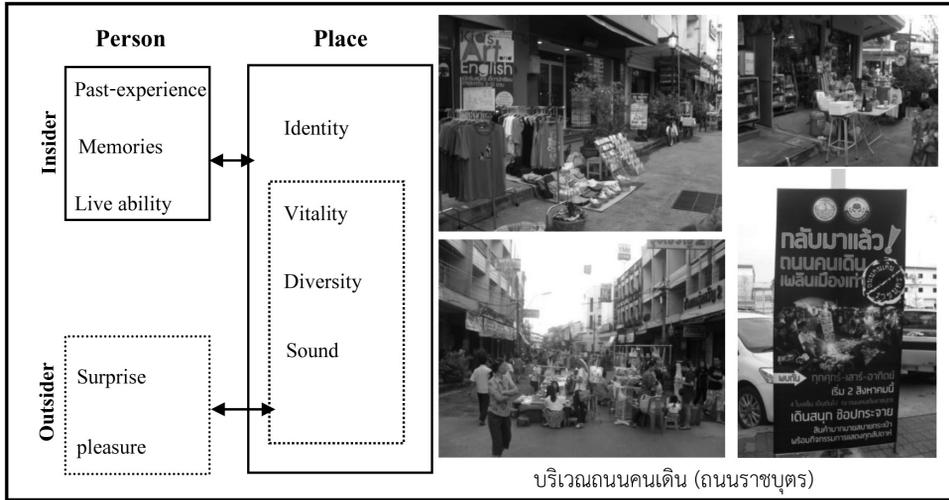
ภาพที่ 7 การคาดการณ์ในปัจจุบันที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่บริเวณอาคารเก่าย่านถนนหลวงของคนนอก-คนใน

- การคาดการณ์ในปัจจุบันที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่บริเวณถนนคนเดิน (ถนนราชบุตร)

บริเวณถนนราชบุตรเป็นถนนสายสำคัญมาตั้งแต่อดีต เป็นย่านการค้าที่มีความเจริญในยุคถัดมาจากย่านถนนหลวง อยู่กลางเมืองในทิศเหนือได้ตัดผ่านถนนหลักของย่านทั้ง 3 สาย ในเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ทั้ง 2 ครั้ง ทำความเสียหายให้แก่อาคารเก่าบริเวณถนนราชบุตรเกือบทั้งหมด ภายหลังได้สร้างตึกแถวแบบใหม่ขึ้นมาทดแทนทำให้กายภาพทั้งสองฝั่งของถนนเปลี่ยนแปลงไปจากความเป็นย่านการค้าเก่าในอดีต ปัจจุบันโครงการของทางเทศบาลเมืองอุบลราชธานีได้จัดกิจกรรม “ถนนคนเดินเพลินเมืองเก่า” ในทุกวันศุกร์ วันเสาร์ และวันอาทิตย์ เพื่อส่งเสริมบรรยากาศของย่านให้มีชีวิตขึ้นมา แม้ผู้ค้าส่วนใหญ่มาจากภายนอกย่านแต่ร้านค้าทั้ง 2 ข้างทางเปิดพื้นที่หน้าร้านเพื่อร่วมกิจกรรมดังกล่าว และเป็นการส่งเสริมรายได้เพื่อการดำรงอยู่ของย่าน สภาพถนนราชบุตรในช่วงของกิจกรรมนี้จากเดิมใช้เป็นเส้นทาง (Path) ของการเข้าถึงย่าน กลับเปลี่ยนกลายเป็นแหล่งชุมนุมคน (Node) ที่สำคัญทำให้ย่านการค้าเก่ากลับมามีชีวิตชีวา

คนใน (Insider) : พื้นที่แห่งนี้เป็นย่านการค้าที่สำคัญของย่านในอดีต คนภายในย่านมีความทรงจำ (Memory) และประสบการณ์ในอดีต (Past-experience) กับบรรยากาศการค้าของถนนเส้นนี้ อัตลักษณ์ (Identity) ของพื้นที่ได้รับการสานต่อทั้งบรรยากาศมีชีวิตชีวา (Vitality) ความหลากหลาย (Diversity) และเสียง (Sound) ของความเป็นย่านการค้ากลับมาสู่พื้นที่อีกครั้ง คนในย่านมีโอกาสสร้างรายได้ส่งผลต่อการดำรงอยู่ (Live ability) ภายในย่านต่อไป คาดการณ์ได้ถึงกายภาพของย่านการค้าถูกเชื่อมสัมพันธ์กับความทรงจำและประสบการณ์ของคนในย่านนำไปสู่การสร้างสำนึกในถิ่นที่

คนนอก (Outsider) : คนภายนอกที่เข้ามาสัมผัสกับบรรยากาศของตลาดกลางแจ้งของย่านเมืองเก่า สร้างความพอใจ (Pleasure) และประหลาดใจ (Surprise) ในความแปลกใหม่และความหลากหลาย (Diversity) ซึ่งเป็นสีสันที่แตกต่างจากการค้าในระบบปิด คาดการณ์สำนึกในถิ่นที่ที่รับรู้ความเป็นตลาดกลางแจ้งที่พบเห็นในฐานะ ผู้บริโภคหรือผู้สังเกตมากกว่าผู้สร้างความเป็นถิ่น

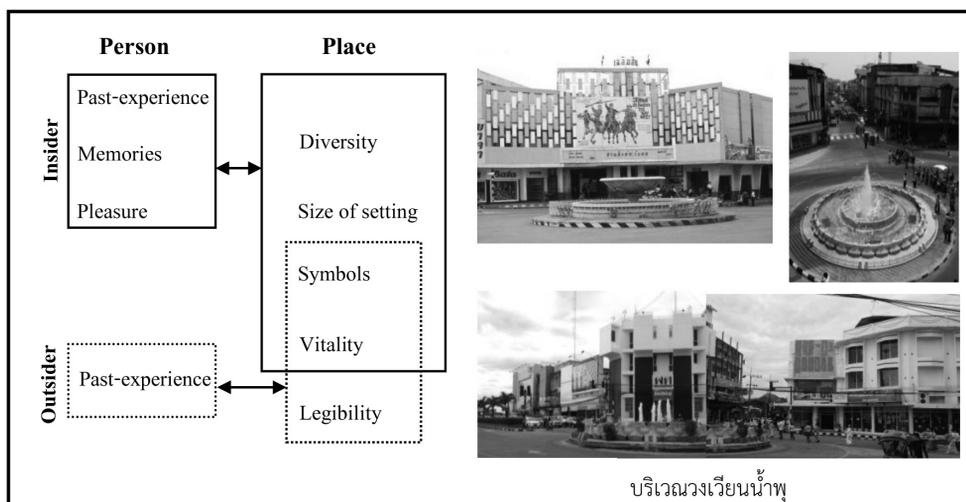

ภาพที่ 8 การคาดการณ์ในปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่บริเวณถนนคนเดิน (ถนนราชบุตร) ของคนนอก-คนใน

- การคาดการณ์ในปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่บริเวณวงเวียนน้ำพุ วงเวียนน้ำพุเดิมมีลักษณะเป็นวงเวียนที่มีเสาไฟประดับตั้งอยู่ตรงกลาง ต่อมาในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต้องการสร้างความทันสมัยให้กับเมืองในต่างจังหวัด จึงนำรูปแบบวงเวียนน้ำพุของสะพานมิตรภาพ ที่กรุงเทพฯ มาสร้างขึ้นแทนวงเวียนเสาไฟเดิมในปี พ.ศ.2502 (ชนิษฐาและคณะ, 2546) ทำให้คนอุบลราชธานีเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่าวงเวียนน้ำพุตั้งแต่นั้นมา ในปี พ.ศ.2550 ทางเทศบาลได้รื้อวงเวียนน้ำพุออกไปเนื่องจากปัญหาการจราจร ปัจจุบันวงเวียนน้ำพุได้นำมาสร้างขึ้นมาใหม่อีกครั้ง โดยใช้กลีบดอกบัวเพื่อเชื่อมโยงสัญลักษณ์ของจังหวัดที่เป็นเมืองดอกบัวแทนรูปแบบเดิม วงเวียนน้ำพุในปัจจุบันยังคงเป็นสัญลักษณ์ของการเข้าเขตตัวเมืองจากถนนอุปราชา ตั้งอยู่กลางสี่แยกเปิดโล่งขนาดใหญ่ทำให้วงเวียนมีความโดดเด่นล้อมรอบด้วยอาคารทั้งสี่ด้าน ซึ่งในอดีตเมื่อ 50-60 ปีก่อน เป็นแหล่งความทันสมัยของย่านที่มีทั้งห้างสรรพสินค้าและโรงภาพยนตร์ ปัจจุบันแม้เปลี่ยนการใช้งานไปแล้วแต่ยังเป็นที่ยึดจำของคนในย่านได้เป็นอย่างดี อีกทั้งพื้นที่ส่วนนี้เชื่อมต่อมาจากสะพานเสรีประชาธิปไตย (ข้ามแม่น้ำมูล) ส่งผลให้เป็นที่ยี่หมายตา (Landmark) ที่สำคัญของย่านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คนใน (Insider) : บริเวณวงเวียนน้ำพุคือพื้นที่รวมแหล่งความทันสมัยในอดีต คนในพื้นที่ที่เคยมีประสบการณ์ (Past-experience) ความทรงจำ (Memories) และความพอใจ (Pleasure) กับพื้นที่บริเวณวงเวียนน้ำพุที่เป็นทั้งสัญลักษณ์ (Symbol) ความมีชีวิตชีวา (Vitality) ความหลากหลาย (Diversity) ทางกิจกรรม และขนาดของพื้นที่ (Size of setting) ที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ของย่าน

คนนอก (Outsider) : เมื่อเข้าสู่เขตตัวเมืองอุบลราชธานีจะพบวงเวียนน้ำพุเป็นจุดแรก ในบรรยากาศของเมืองที่มีชีวิตชีวา (Vitality) กับสัญลักษณ์ (Symbol) กลีบบัวของวงเวียนน้ำพุที่สื่อถึงสัญลักษณ์ของจังหวัดที่เข้าใจง่าย (Legibility) แต่มีความหมายที่แตกต่างจากคนในที่เห็นสัญลักษณ์ของวงเวียนในมิติความทันสมัยของเมืองอุบลราชธานีในอดีต

ที่มาของภาพ <http://www.guideubon.com/> ,
<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=287321>

ภาพที่ 9 การคาดการณ์ปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่บริเวณวงเวียนน้ำพุของคนนอก-คนใน

การตั้งข้อสังเกตจากปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่ของคนนอกและคนใน กับพื้นที่ย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี โดยมีข้อสมมติฐานจากระยะเวลาของการสัมพันธ์กับพื้นที่ซึ่ง Altman (1992) เห็นว่าระยะเวลามีผลต่อการเชื่อมต่อทางอารมณ์ นำไปสู่การดำรงอยู่แบบภายใน เป็นสถานการณ์เชิงลึก เป็นการสะสมซ่อนทับความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนทำกิจกรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน กลุ่มตัวแปรทางปัจจัยที่เกิดขึ้นกับคนในที่อาศัยอยู่ภายในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี โดยผ่านประสบการณ์ในอดีต ความทรงจำ ความพอใจ อัตลักษณ์ สัญลักษณ์ ความมีชีวิตชีวา ความหลากหลาย การดำรงอยู่ ประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า ความปลอดภัย วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและพื้นเพเดิม ซึ่งตัวแปรส่วนใหญ่คาดการณ์ได้ถึงการเกิดสำนึกที่มีระดับความซับซ้อนแสดงลักษณะการดำรงอยู่แบบคนใน ส่วนคนนอกที่มาสัมพันธ์กับย่านเป็นครั้งคราว ด้วยข้อจำกัดทางเวลาแต่เป็นไปได้ในการเชื่อมต่อกับพื้นที่ซึ่ง Tuan (1977) อธิบายว่าความรู้สึกผูกพันสามารถเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว สอดคล้องกับ Manzo (2005) ที่เสนอว่าถิ่นสามารถระบุความหมายได้อย่างรวดเร็ว ทำให้เชื่อมต่อกับความทรงจำของคนคล้ายกับ “ประกายแสงที่เกิดขึ้นชั่วขณะ” แต่ในภาพรวมคนนอกยังคงรู้สึกแปลกแยกหรือเหินห่างกับถิ่น และอยู่ในฐานะความเป็นผู้บริโภคหรือผู้สังเกตการณ์มากกว่าผู้สร้างความเป็นถิ่น (Stedman, 2006) กลุ่มตัวแปรที่เกิดขึ้นกับคนนอกผ่านประสบการณ์และความทรงจำในอดีตที่สัมพันธ์เข้ากับความมีชีวิตชีวา สัญลักษณ์ ความเข้าใจง่าย ประหลาดใจ ความพอใจและความหลากหลายภายในถิ่น ซึ่งตัวแปรเหล่านี้คาดการณ์ได้ถึงการเกิดสำนึกในระดับน้อย สามารถรับรู้ได้ง่าย

บทสรุป

สำนึกในถิ่นที่ของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีที่ได้จากการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้น โดยแสดงความแตกต่างทางปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างสำนึกที่เกิดขึ้นกับคนที่เข้ามาสัมพันธ์กับถิ่นที่ทั้งคนนอกและคนใน ซึ่งเป็นเพียงการอธิบายโดยอาศัยแนวคิดและหลักการสำนึกในถิ่นที่ในการคาดการณ์ หากนำไปใช้กับพื้นที่กรณีศึกษา ทั้งจากการสัมภาษณ์ การสอบถามและการสังเกต จะสามารถใช้อธิบายให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเชิงลึกที่สะท้อนความสัมพันธ์กับถิ่นที่ และสามารถนำมาเป็นแนวทางปรับปรุงหรือออกแบบความเป็นถิ่นที่ให้สัมพันธ์กับความหมายที่ซ่อนอยู่ในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีต่อไปได้ ปัจจุบันการที่กระแสสังคมส่วนหนึ่งโยนหาความเป็นอดีตของถิ่นที่ได้สูญหายไป (Nostalgia) ให้กลับคืนมา นำไปสู่การสร้างสภาพแวดล้อมที่เสมือนอดีตขึ้นมาใหม่ เป็นความพยายามให้ความหมายที่ไม่ใช่สิ่งที่สะท้อนออกมาจากถิ่นที่ กลับเป็นการทำลายถิ่นที่เดิม แนวโน้มการศึกษาสำนึกในถิ่นที่จะมีส่วนสำคัญที่จะนำความเป็นถิ่นที่กลับคืนมา ถึงแม้ว่าแนวคิดสำนึกในถิ่นที่เป็นแนวคิดที่คลุมเครือ ยากที่จะกำหนด นิยามหรือวัดได้อย่างชัดเจน แต่ Relph (1976) ได้ให้ความเห็นว่า “เราสามารถจะอธิบายให้คนเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดได้ แต่เราไม่สามารถให้ความแม่นยำที่จะนิยามมันได้” อีกทั้งนักวิชาการเห็นว่าแนวคิดนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างคนกับถิ่นที่ จึงเป็นสิ่งชี้วัดการดูแลรักษาคุณภาพของสภาพแวดล้อม และนำไปสู่คุณภาพของคนที่ดีงามอยู่ในถิ่นที่ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- ชนิษฐา ทูมมากรณ์, พนม จรุงแสง, วนิตา สมตระกูล, และชัชฌา นราจันทร์. 2546. **โครงการจัดสร้างฐานข้อมูล โสต ทักษณจดหมายเหตุอีสาน** (รายงานผลการดำเนินงานโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม) อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัย อุบลราชธานี.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. 2544. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดอุบลราชธานี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ชุมพล แนวจำปา. 2536. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี อดีต ปัจจุบัน และอนาคต**. อุบลราชธานี: (ม.ป.พ.).
- สุวิทย์ ธีรศาควัตและ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. 2541. **ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ม.ป.พ.. **เชื่อบทความ. คนจีน 200 ปีภายใต้พระบรมโพธิสมภาร**. กรุงเทพมหานคร: (ม.ป.พ.).
- สุวิชช คุณผล. 2547. **ดงอู่มั้งอยู่ตรงไหนในเมืองอุบลฯ. วารสารข่าวหอการค้าจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลศึกษา**. (2555). อุบลราชธานี: (ม.ป.พ.).
- Auge, M. 1995. Non-places. **An Introduction to Supermodernity**. London: Verso.
- Cross, J. E. 2001. What is Sense of Place, **Research on Place & Space Website Retrieved 12 Mar. 2003, 20 Feb. 2003.**
- Gustafson, P. 2001. Meaning of Place: Everyday Experience and Theoretical Conceptualization. **Journal of Environmental Psychology**, 21, 5-16.
- Kunstler, L. H. 1993. **The Geography of Nowhere. The Rise and Decline of American's Man-made Landscape**. NewYork: Simon & Schuster.

- Lynch, K. 1998. **Good city form**. MA: MIT Press.
- Manzo, L. C. 2003. Beyond House and Haven: Toward a Revisioning of Emotional Relationships with Places. **Journal of Environmental Psychology**, 23.
- _____. 2005. For Better or Worse: Exploring Multiple Dimension of Place Meaning. **Journal of Environmental Psychology**, 25, 67-86.
- Montgomery, J. 1998. Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design. **Journal of Urban Design**, 3, 93-116.
- Najafi, M. & Kamal, M. 2011. The Concept of Place and Sense of Place in Architecture Studies. **Journal of World Academy of Science, Engineering and Technology**, 56.
- Norberg-Schulz, C. 1985. **The concept of dwelling: on the Way to Figurative Architecture**. New York: Rizolli.
- Rapoport, A. 1990. **The Meaning of the Built Environment: a Nonverbal Communication Approach**. Tucson: the University of Arizona Press.
- Relf, E. 1976. **Place and Placelessness**. London: Pion.
- Shamai, S. & Ilatov, Z. 2005. Measuring Sense of Place: Methodological aspects. **Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie (TESG)**, 96(5), 467-476.
- Shamai, S. 1991. Sense of Place : an Empirical Measurement. **Geofmm**, 22, 347-358.
- Shuhan, S. & Norsidah, U. 2008. Making Place: The Role of Attachment in Creating the Sense of Place for Traditional Streets in Malaysia. **Journal of Habitat International**, 32, 399-409.
- Smaldone, D., Harris, C., & Sanyal, N. 2005. An Exploration of Place as a Process: the Case of Jackson Hole, WY. **Journal of Environmental Psychology**, 25(4), 397-414.
- Stedman, R. C. 2002. Toward a Social Psychology of Place: Predicting Behavior from Place Based Cognitions, Attitude and Identity. **Environment and behavior**, 34(5), 561-581.
- Steele, F. 1981. **The Sense of Place**. Boston: CBI Publishing Company.
- Tuan, Y.F. 1974. **Topophilia: A Study of Environment Perception, Attitudes and Values**. New York: Columbia University Press.
- Tuan, Y.F. 1980. Rootedness versus Sense of Place. **Landscape** 24, 3-8.
- Turner, P. & Turner, S. 2003. **Place, Sense of Place and Presence**. (n.p.).

